
Giza Eskubideen Urraketak jasandako Biktimen Balorazio Batzordearen Txostena **1960-1978**

Ekainaren 12ko 107/2012 Dekretua

Monika Hernando Porres
Sabino Ormazabal Elola
Álvaro Gil-Robles y Gil-Delgado
José Antonio Pérez Pérez
Carlos Martín Beristain
Aintzane Ezenarro Egurbide
Marian Sánchez Amado

2016ko otsailaren 18a

EUSKO JAURLARITZA

GOBIERNO VASCO

LEHENDAKARITZA
Bakegintza eta Bizikidetzarako
Idazkaritza Nagusia

PRESIDENCIA
Secretaría General para la Paz
y la Convivencia

0. Sarrera eta aurrekariak

Biktimen errekonozimendua beldurraren eta indarkeria politikoaren ondorioei aurre egiteko urratsa da. Txosten honetan azaltzen diren biktimak hainbat hamarkadatan erabat ahaztuak izan dira. Haien istorioak, eskarmentuak eta minak ez dira aintzat hartu izan. Areago, sarritan zama negatibo handiko estigmekin eta estereotipoekin justifikatu dira, edota diktadura baten ondorioztat minimizatu. Haien hildakoak, zaurituak eta bizitzak ahaztu egin ditugu, adiskidetze baten ondorio gisa. Txosten honetan azalduko diren biktimek ez dute izan inoiz bizi izandako gertaeren onarpenik, ez eta jazoerak azaltzeko aukerarik ere, euskal gizartean bizi izandako izuaren eta indarkeria politikoaren adibidea izan daitezten.

2011ko martxoaren 31n Eusko Legebiltzarraren Osoko Bilkurak 61/2011 legez besteko Proposamena onartu zuen, motibazio politikoan errotutako indarkeria egoera batek sortutako giza eskubideen urraketan eta bestelako bidegabekeriaren biktimei dagokiena. Proposamenean Eusko Legebiltzarrak Eusko Jaurlaritzari biktima horien onarpena gauzatzeko neurriak eta ekintzak har zitzala agindu zion, sufrimendua konpontzearen edo erreparatzearen bidetik. Kontuan izan behar da biktima hauek orain arteko errekonozimendu edo erreparazio legeetatik kanpo geratu izan zirela beti.

Jaurlaritzak 107/2012 Dekretua onartu zuen, ekainaren 12koa, haien giza eskubideak urratu izanagatik bidegabeko sufrimendua jasan duten biktimen aitorpenari eta erreparazioari dagokiona. Denbora-tartea 1960 eta 1978 bitartekoa da eta Euskal Autonomia Erkidegoan bizi izandako motibazio politikoan errotutako indarkeriak egindako urraketak hartu behar ditu aintzat.

Dekretua onartzean, Arrazoen Azalpenak ezartzen duen moduan, Eusko Jaurlaritzak biktima haien oinazearen bidegabekeria onartu zuen, baita erakundeek orain arte erakutsitako ahanztura bukatu beharra on-tzat hartu ere.

Horrez gain, Eusko Jaurlaritzak oinazea arintzeko borondatea adierazi zuen, ezarritako erreparazio neurrien bitartez; edonola ere, kalteak jasandako gizakia ekintza bortitzak burutzen arituz gero bere kasua kontuan hartuko ez zela erabaki zen. Are gehiago, heriotza, zauriak eta lesioak ekintza bortitz hura ekiditeko asmoz jasan baldin bazituen ere, bere kasua aintzat hartuko ez zela erabaki zen.

Dekretuak bere 6. artikuluan **Balorazio Batzorde** bat abian jarriko zela azaltzen du. Batzorde horrek aurkeztutako eskaera guztiak izapidetuko eta balioztatuko ditu, Dekretu honen babesean.

2012ko ekainaren 20an Batzardea sortu zen, Dekretuak berak adierazitakoarihelduta sortu ere, eta partaideak honakoak ziren:

- Inés Ibañez de Maeztu, Giza Eskubideen Zuzendaria. Batzardearen presidentea.
- Giza Eskubideen Zuzendaritzak izendatutako aditu bi: Jose Antonio Pérez eta Manuela Carmena.
- Eusko Jaurlaritzako orduko Terrorismoaren Biktimen Arretarako Zuzendaritzak izendatutako kide bat: Txema Urkijo.
- Giza Eskubideen Zuzendaritzak izendatutako bi aditu, giza eskubideen urraketen eta motibazio politikoko ingurune bateko bestelako oinazeen biktimen Legebiltzar-ponentziak proposatuta. Kasu honetan bete-behar hura gauzatu behar zuen parlamentu-organoak izendatu zituen aditu biak: Alvaro Gil Robles eta Carlos Martín Beristain.
- Gizarte zibilaren ordezkari bat, Giza Eskubideen Zuzendaritzak izendatutakoa. Kasu honetan, Monika Hernando.

2012ko urriaren 21eko autonomia hauteskundeen ostean aldaketa bat gertatu zen Eusko Jaurlaritzaren baitan; aldaketa horrek beste aldaketa bat eragin zuen Giza Eskubideen esparruko buruengan, eta horren ondorioz Batzardearen presidentetza bera aldatu zen. Ines Ibañez de Maeztuk kargua utzi zuen eta Monika Hernando Biktimen eta Giza Eskubideen Zuzendari izendatu zuten. Hala izanda, Hernando Andreak Batzardearen presidentetza hartu zuen.

Halaber, 2013ko otsailaren 26an Sabino Ormazabal Gizarte Zibilaren ordezkari izendatu zuten. Egun bat geroago, otsailaren 27an, Batzardeko Idazkari Tekniko berria izendatu zuten, Marian Sanchez, Biktimen eta Giza Eskubideen Zuzendaritzako talde teknikoan ari dena. Idazkari honek ahotsa izango zuen baina botorik ez.

Batzordeak ez zuen beste aldaketarik izan baina 2014ko maiatzaren 5ean Txema Urkijok Balorazio Batzardearen kide izateari utzi zion, Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusiko aholkularia izateari utzi baitzion; Aintzane Ezenarrok ardura hori hartu zuen bere gain. Eta, azkenik, 2015eko ekainaren 13an, Manuela Carmenak kargua utzi zuen Madrileko Udalean hartutako erantzun politikoarekin bateragarria ez zelako.

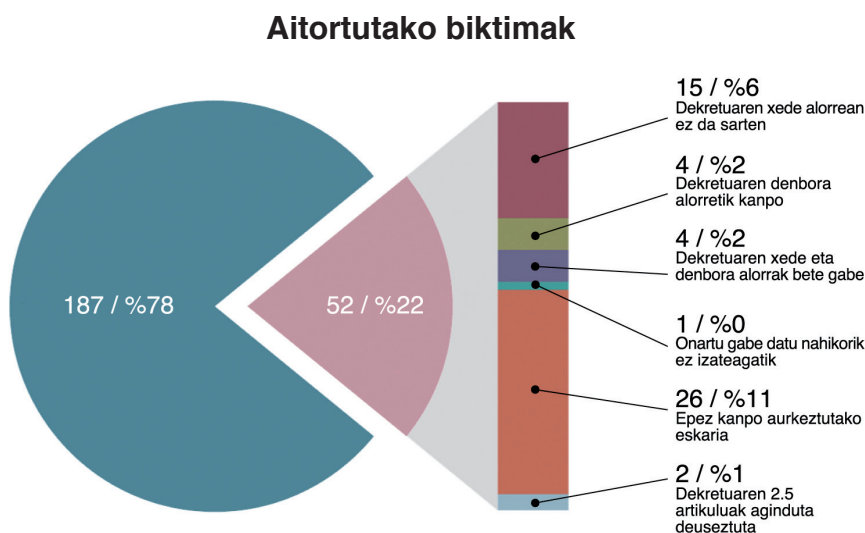
Lanean emandako hiru urte eta erdietan Batzardea 73 alditan bildu da eta 210 pertsonen testigantzak jaso ditu, baita 239 irizpen burutu ere. Bukaeran azken Txostena plazaratuko du bere lana jakinarazteko. Biktimen hainbat eskubide betetzeko gomendioak emango ditu, egiari, justiziarri eta erreparazioari dagozkien eskubideak betetzeko, alegia. Batzardekideen ustez biktimen ekarpena giza eskubideak errespetatzeko kontzientzia kolektiboa sortzeko oinarritzeko elementua da. Egindako lanak giza eskubideak berriz hala ez urratzeko balioko duelakoan daude batzardekideak.

Dokumentu honetan 2016. urtean zehar egingo den azken Txostenaren aurrerapena eskaini gura dugu. Egin dugun lana plazaratu nahi dugu eta, bide batez, Batzardekideek entzun dituzten biktimen esperientziak aditzera eman ere bai, gure lurraldeko bakegintzarako eta bizikidetzarako ekarpena delakoan.

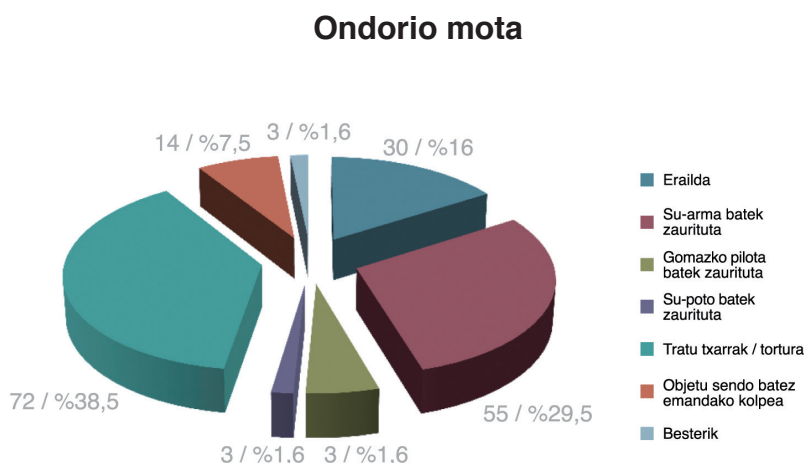
Aurrekari honetan jasotako datuak eta informazioa Dekretuaren esparruan onartutako eta jasotako eskaeren azterketari dagozkie. Batzardekideek, ordea, jakin badakite kasu gehiago daudela baina zenbait arrazoi direla kausa ez dituztela zuzenean jaso.

1. Eskaeren eta kasuen balantzea

Biktimatzat hartzeko asmoz –ekainaren 12ko 107/2012 Dekretuaren babesean– aurkeztutako 239 eskaeratan 187 izan ziren azkenik biktimatzat jo izan zirenak. Gainontzeko 52 eskaerak baztertuak izan ziren hainbat arrazoi direla eta. Beraz, kasu guztien %78 biktimatzat jo izan ziren eta %22, aldiz, ezetsi.

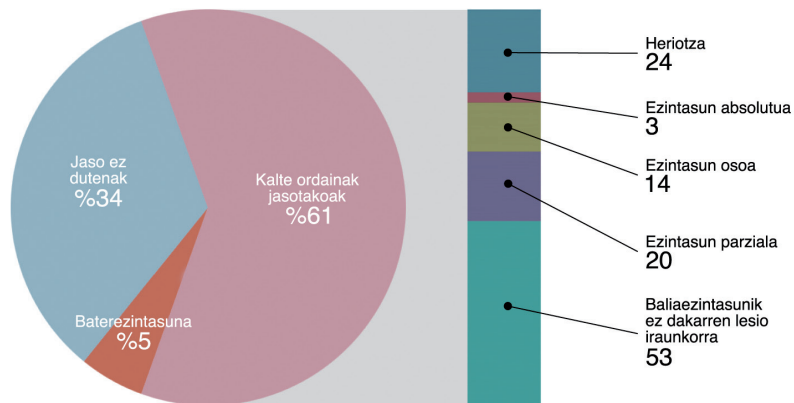
Eskaerak ezetsi egiteak ez dakar, ezinbestean, Batzordekideek haien giza eskubideak urratu ez direnik pentsatzea; izan ere, kasurik gehienetan arrazoi formalak izan dira kasu horiek Dekretuaren babesean jarri ezin izatea eragotzi dutenak. Ezetsitako eskaeren ia kopuru erdiak (%47k) ez zuen betetzen Dekretuaren xede edota denbora esparrua. Alegia, poliziak egindako bortxaketak zirenik ezin zen ziurtatu edota 1978z gerostiko biktimei zegokien. Beste 26 kasutan (%50) epez kanpo aurkeztutako eskaerak ziren, nahiz eta behin epea luzatu zen. Une hauetan izapidetze-prozesuan dagoen Errekonozimendu eta Erreparaziorako Legeak biktime horien eskaera guztiak bere baitan har litzake.

Onartutako biktime guztien artean %16 eraildakoak ziren, Estatuko segurtasun indarrek hain zuzen ere, batik bat manifestazioetan, errepide-kontrolatan edo istiluetan gertatuak. Kasuen %29,5 su-armaren batek antzeko egoeretan zauritutako biktimak ziren. Badago beste kopuru bat manifestazioak uxatzeko jaurtigai-aren batek zauritutako biktimei dagokiena, %6,9 hain zuzen ere. Talde horretako gehienak gomazko pilo-

tek zauritutakoak dira (%5,3) eta besteak ke-potoek zauritutakoak (%1,6). Bestetik Poliziaren edo Guardia Zibilaren komisarietan jasandako tratu txarrak eta torturak daude. Kasu guztien %38,5 dira hauek. Kasuen %7,5 objektu sendo batez emandako kolpeen ondoriozko ziren. Gainerako kasuen %1,6 beste gertaera eta egoera batzuei dagokie.

Kalte-ordainketa mota

Kalte-ordainketak aztertzean, pairatutako kalte iraunkorren erreparazio ekonomiko gisa hartuak, Batzordeak ontzat emandako 187 kasuen artean biktimen %61ek jaso izan ditu ordainketa horiek. Beste talde handi bati ez zitzaion kalte-ordainketarik jarri, %34ri zehazki esanda, nahiz eta biktimatzat hartuak izan giza eskubideen bortxaketa horiek jasan zituztelako. Jarri nahi ez izateko arrazoia Dekretuak ezarritako irizpideetan datza, hau da, kalte-ordainketa jaso ahal izateko beharrezkoa da biktimen ondorio iraunkorrak pairatzea: balioezintasunik ez dakarren lesio iraunkorren bat, ezintasun parzial, ezintasun oso edo ezintasun absolutu mota ezberdina, heriotza edo ezintasun handia. Batzordeak argi utzi nahi du kalte-ordainketarik ez emateak ez dakarrela persona hauek jasandako bortxaketek sortutako sufrimendua eta eragina minimizatzea. Horregatik, bada, Batzordeak hainbat kasutan esan dio Eusko Jaurlaritzari lege-alorra aldatu beharra dagoela, ebaluazioa hain estua izan ez dadin. Kasuen %5ean ez da kalte-ordainketarik eman beste ordainketaren batekiko bateraezintasuna dela kausa, gehienetan 52/2007 Legea aplikatzean (Memoria Historikoaren Lege gisa ezaguna dena).

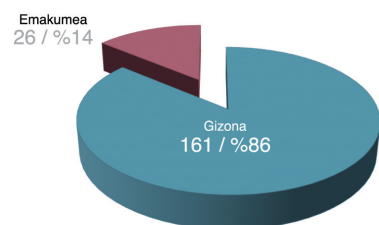
Kalte-ordainketa jasotakoaren artean aniztasuna da nabaria: 24 pertsonak heriotza dela kausa jaso dute, 3k ezintasun absolutuagatik, 14k ezintasun osoagatik, 20k ezintasun partzialagatik eta 53k balioezintasunik ez dakarten lesio iraunkorrenagatik.

2. Zenbait datu kuantitatibo

2.1. Sexua

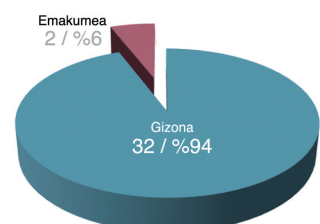
2.1.1. Onartutako biktima guztien sexua

Dekretuaren esparruan onartutako biktimen artean 161 gizonezko eta 26 emakumezko daude.

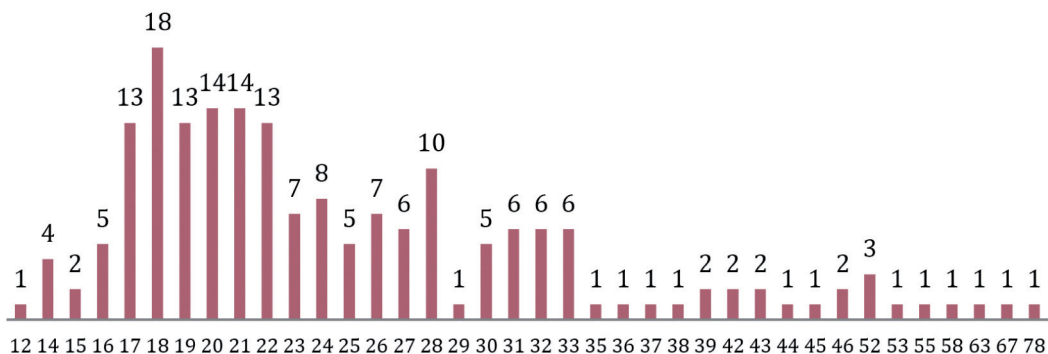
2.1.2. Eskubide urraketen ondorioz hildako biktimen sexua

Hildako biktimen artean 2 emakumezko eta 32 gizonezko daude.

2.2. Adina gertaera unean

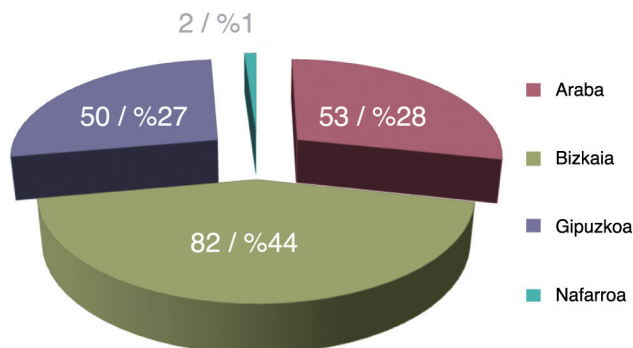
Adina gertaera unean

Onartutako biktimen adinak 12 eta 78 urte bitartean daude. Grafikoan ikus daitekeenez, biktima gehienak 28 urtetik beherakoak dira (%75). Esan behar da biktima ugari adin txikikoak direla. Aztertutako epean adin nagusia 21 urterekin hasten zela aintzat hartzen badugu adin txikikoen kopurua 70 lagunekoa da, hau da, %37.

2.3. Gertaeren kokalekua

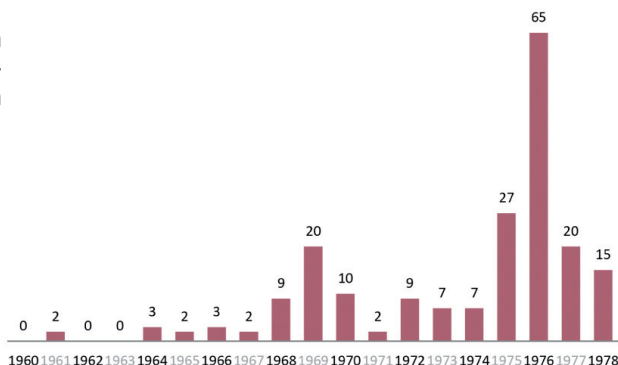
Gertaeren kokalekua

Batzordeak aztertutako eta aitortutako kasuen ehunekorik handiena Bizkaian gertatu zen. Nafarroari dagokionez, esan behar da bi pertsona azaldu zirela baina gertaerak izan zirenean Nafarroan zeuden arren biak Euskal Autonomia Erkidegoan bizi ziren.

2.4. Zein urtetan gertatu zen

Kasu kopururik handiena 1975-78 bitartean jazo zen. Biktima kopururik altueneko urtea, aldiz, 1976 izan zen, batez ere martxoaren 3an Gasteizen izandako gertaerak direla eta.

3. Bizi izandako gertaera motak eta zein ingurunetan gertatu ziren

Francoren diktaduraren ezaugarri nabarmenetako bat askatasun eza absolutua da, hasieratik eta bukaera bitartean. Guda zibila amaitu ondoren Estatu berriak errepresiorako sare trinkoa jarri zuen martxan, Francoren erregimenaren aurkakotzat jo izandako edozein jarduera zigortu nahirik. Oinarrizko giza eskubide guztiak behin eta berriz hautsi ziren. Errepresioak hildako asko ekarri zituen aldean. Horietako asko *errepresio beroan* erail zituzten, hots, guda amaitu eta hurrengo asteetan edo hilabeteetan, *paseoan* eraman eta ondoren erailda. Beste asko sistema judizial ustel haren bitartez epaitu zituzten –inolako prozesu bermerik gabe– eta ondoren hil. Biktimia haietako gehienak zenbait erakunde politiko eta sindikaletan sartuta zeuden, errepublikaren legalitatearekin eta Euskadiko Gobernuaren erakundeekin fidelitasuna mantenduta. Beste hainbat biktimia langile-taldeetan sartu zituzten, urte askotan zehar lan gogorrek egitera behartuak, edota kartzelean kondena luzeak bete behar izan zituzten.

Frankismoko lehendabiziko hamarkadetan hala orden publikorako indarrek nola ejerzitoak gogortasun handiz ekin zieten oposizio mota guzti-guztiei. Metodo gogorrenak erabiltzen zituzten eta giza eskubide funtsezkoenak modu sistematikoan bortxatzen zituzten. Erregimenak berrogeigarren hamarkadan ezarritako beldurrari eta kontrol sozial eta politikoari esker oposizio antolatua azken arrastoak ia suntsitu zituen.

Edonola ere, berrogeita hamargarren hamarkadaren bukaeraz geroztik egoera aldatzen hasi zen, Euskadin batez ere, bertan aldaketa sozial prozesu bizia gertatu baitzen. Erregimenak politika ekonomiko berri bat bultzatu zuen eta bigarren industrializazioa agertu zen; horren ondorioz milaka eta milaka langile etorri ziren beste probintzia batzuetatik. Ingurune horren baitan erakunde politiko eta sindikal berriak jaio ziren eta, horrekin batera, erro historiko luzeak zeuzkaten beste batzuk apurka-apurka berreraiki ziren.

Berririk handiena ETA erakundearen jaiotza izan zen 1958an. Hirurogeigarren hamarkadan bilakaera bizkorra izan zuen eta zenbait zatiketa izan zituen. Aldi berean, lan esparruari lotuta bereziki, beste erakunde bat jaio zen 1963an, ondoren Comisiones Obreras sindikatuaren agerpena ekarriko zuena. Aldaketa hauek guztiak oso testuingurujakin batean gertatu ziren: eraldaketa ugari, gatazka politikoak eta sozialak, eta ikasleen mugimendu jaio berria.

Erregimen frankistak edozein protesta eta oposizio politikoaren aurkako errepresioa areagotu zuen. Diktadurak oso errepresio-tresna eraginkor bat izan zuen, Orden Publikorako Auzitegia deritzona. Auzitegia 1963an sortu zen eta erregimenaren aurkako oposizioarekin lotutako delituak argitu eta epaitzeko xedea zuen. Beste aldetik, gerra-epaiketa sumarismoak ere aipatu behar dira. ETAREN 1968ko aurreneko atentatu mortalak agertzean eta Gipuzkoako eta Bizkaiko grebak ugaritzean erregimen frankistaren errepresioa gorritu zen, edozein protesta eta oposizio politikoaren aurka jo eta su egin baitzuen.

Salbuespen-egoerak epe luzeetan ezarri zirenean erregimen hartako askatasun urrienetako batzuk ezabatu ziren. 1970eko abenduan ETAKo hamasei kideren aurkako epaiketa egin zen Burgosen. Epaiketa hark tentsioa izugarri bizitu zuen eta elkartasun-uhin aipagarria eragin zuen, Euskadin bertan nahiz Euskaditik kanpo. Erantzun haiek diktaduraren harridura sortu zuten. Ordutik aurrera gero eta protesta politiko eta sozial gehiago azaldu ziren han-hemenka eta erregimen frankista bere azkenetan sartu zen. Bereziki aipatzekoak dira sasoi hartako azken salbuespen-egoeran (1975eko apirilaren 25ean ezarria) izandako tentsioa eta bost militante fusilatzeak aginduaren aurkako mugimenduak. Militante haietako bi ETAKo kideak ziren eta gainontzeko hirurak FRAPekoak.

Egoera hartan ETAK bere ekintzak erradikalizatu zituen eta horrekin batera eskuin muturreko hainbat talde sortu ziren, esaterako Guerrilleros de Cristo Rey eta BVE. Biek harreman estua zuten poliziaren elementu zenbaitekin eta diktaduraren azken hilabeteak markatu zituzten.

1960 eta 1978 bitartean ETA-k, ETAPm-k, ETAm-k eta CCAA-k 136 pertsona erail zituzten. BVE-k, Triple A-k eta Guerrilleros de Cristo Rey-k 8 lagun erail zituzten. Poliziak eta Guardia Zibilak 44 pertsona erail zituzten, esparru eta testuinguru anitzetan. Hildakoak alde batera utzita epe hartan beste zenbait kasu ere gertatu ziren, kontraste sakonagoa eta ikerketa zorrotza beharko luketenak.

Ondoren Batzordeak aztertutako ingurune zehatzak deskribatuko ditugu:

Manifestazioak eta indarra modu indiskriminatuan eta neurritik kanpo erabiltzea

Batzorde honek 31 kasu aztertu ditu atal honetan

Hirurogeigarren hamarkadaren hasieratik aurrera lan eta politika arloetako gatazkak ugaritu ziren. Lan eskubideak eta askatasun zabalagoa eskatzeko manifestazioak gero eta gehiago ziren. Euskal nortasuna errespetatzeko eskatzen zuten manifestazioak azaldu ziren.

Hirurogeigarren hamarkadaren hasieratik hurrengo hamarkadaren bukaerara bitartean –hots, Francoren diktaduraren azken zatian eta demokraziaranzko trantsizioaren lehendabiziko urteetan– kaleetan barrena bai grebak bai manifestazioak biderkatu ziren, batez ere zenbait epe zehatzetan. Hona hemen epe horietako batzuk: 1962ko udaberriaren Etxabarriko *Laminaciones de Bandas en frío* enpresan 1966 eta 1967 urteetan izandako gatazka, 1974ko abenduaren 11ko greba orokorra edo Gasteizko martxoaren 3ko istilu izugarriak eragin zituen gatazka bera. Kasu hauetan hainbat lan arazok sortutako protestak ziren baina diktaduraren azken zati hartan hain errepresio bortitza gertatu zen non askatasunen eta preso politikoen amnistiaren aldeko errebindikazioak ere tartean sartu ziren. Estatuak grebetan eta istiluetan aritutako langile eta sindikatu-buru batzuk atxilotu zituen eta horrek elkartasuna adierazteko manifestazio anitz ekarri zituen. Manifestazioak oso era gogorrean erreprimitu zituen diktadurak. Poliziak neurritik kanpoko indar izugarria erabili zuen eta atxiloteta asko egin zituen.

Gasteizen 1976ko martxoaren 3an izandako gertaerak aurreko guztiaren adibide garbiak dira. Izan ere, 1975eko bukaeraren ondoren Arabako hiriburuko enpresa mordoan eragin zuen lan arazo bat sortu zen: Mevosa, Forjas Alavesas, Areitio, Aranzabal, Ugo, Gabilondo, Olazábal y Huarte, Industrias Galycas, Cablenor, Tuboplax eta beste zenbaitetan gertatu zen.

Enpresa haietako langileak grebara joan ziren hainbat hilabetetan, zenbait errebindikazio eginda. Sasoi hartan greba egiteko eskubidea ez zegoen onartuta eta Zuzenbidezko Estatu baten berezko bermerik ere ez zegoen inondik inora. Langileek legeak utzitako irrikitu txikiak aprobetxatzen zituzten elkarrekin biltzeko eta haien nork bere iritzia eman ahal izateko. Elizetan batzen ziren proposamenak eztabaidatzeko eta mobilizazioak prestatzeko. Greba indefinitu kutsuko giro hartan prestatu zen, bada, 1976ko martxoaren 3ko lan-etenaldi jardunaldia. Jardunaldi horren bidez langileek hiritarren elkartasuna jaso nahi zuten, 1975eko abenduaz geroztik ez baitzuten diru-sarrerarik. Mota hartako hirugarren jardunaldia zen baina honek askoz entzute handiagoa izan zuen gizartean, zalantzarik gabe. Arratsalde hartan langileak Zaramaga auzoko San Francisco de Asís parrokiaren elkartu ziren.

Elizatik irteetan segada hutsean sartu ziren langileak, poliziak dena inguraturik baitzuen eta guzti-guztiak poliziek utzitako estuguneetatik joan behar baitziren. Bost langile poliziaren tiroek erailik gertatu ziren eta ehun bat inguru zauriturik, makina bat larriki zaurituta gainera. Batzordean azaldutako biktima anitz gertaera hauekin lotuta daude.

Kasu batzuetan manifestazioak data sinbolikoak gogora ekartzeko asmoz burutu ziren, esate baterako Maiatzaren Lehena edo Aberri Eguna. Agintariak halakoak debekaturik zeuzkaten. Halakoetan ere atxiloteta, tortura eta tratu txar anitz burutu zituzten, deportazioekin eta prozesamenduekin batera.

Aberri Eguna ospatzeak babes eta laguntza asko piztu zituen hirurogeigarren hamarkadaren erdialdeaz geroztik. Beste hainbat mobilizazio mota erabat debekatu zituzten agintariak, hala nola euskal apaizek eginiko ekintzak, erromeriak eta bestelako jarduerak, ikurriña lagun, elizetan eginiko itxialdiak eta euskal folkloreakin lotutako kultur ekintza anitz. Debekatu ez ezik poliziek gogorki erreprimitu zituzten aurreko guztiak.

Errepresioa areagotu ahala protestak ere ugaritu eta zabaldu ziren. Burgoseko prozesua –1970eko abenduan– edo 1975eko irailaren 27ko fusilamenduen aurka protestatzeko ekintzak horren adibideak dira. Protesta haietan Poliziak karga itzelak, atxiloteta masiboak eta torturak erabili zituen. Hiru hildako izan ziren, Erandion eta Eibarren, 1969an eta 1970ean.

Diktadura amaitu ondoren, dena den, poliziak neurritik kanpoko ekintzak erabiltzen jarraitu zuen. Demokrazian sartzeko trantsizioaren aurreneko urteetan giza eskubide urraketa asko eta asko gertatu ziren, motibu zenbaitek eragindako mobilizazioetan. Motibu aipagarrienetako bat, zalantzarik gabe, diktaduraren azken preso politikoen amnistia errebindikatzeko mobilizazioak izan ziren. Amnistiaren aldeko protesta-mugimenduak politika eta gizarte arloetako talde asko erakarri eta batu zituen.

1977ko otsailaren 26tik 1977ko martxoaren 6ra bitartean amnistiaren aldeko lehenengo astea ospatu zuten. Poliziak orduko hartan ere errepresio gogorarekin erantzun zuen eta horren ondorioz zauritu ugari izan ziren. Hurrengo astean poliziak pertsona bi hil zituen tiroz. Maiatzaren bigarren astean amnistiaren aldeko bigarren astea ospatu zuten eta balantzea erabat beldurgarria izan zen: zazpi hildako eta makina bat zauritu, horietako asko Ordena Publikoko Indarrek su-armaz zaurituta.

Testuinguru hartan biolentzia politikoak eta bereziki terrorismoak gorantz egin zuten. Horrekin batera, Estatuko funtzionario batzuek giza eskubideak modu onartezinean hautsi zituzten kasu askotan, eta urraketak ia kasurik gehienetan zigorrak gabe geratu ziren.

Atentatuak

Batzorde honek 4 kasu aztertu ditu atal honetan

Frankismoaren aurkako oposizioak aurrera egin zuenean ETA azaldu zen, berrogeita hamargarren hamarkadaren amaieran. Orduantxe eskuin muturreko talde batzuk jaio ziren han-hemenka sakabanatuta: GAE, GANE, BVE... Talde haiek kementsu aritu ziren, adibidez, 1975eko salbuespen-egoeran, agintariak ekintza haiek sekula zigortu barik utzi zituztelarik. Eskuin muturreko kide haiek batez ere ezkerreko eta giro abertzaleko militanteen aurka jo zuten, baina ez bakarrik haien aurka, beste hiritar batzuen kontra jardun zuten eta.

Era honetako atentatu asko giro zehatz horretan txertatu ziren, alegia, epe hartan izandako ekintza eramangaitz askok zigorrak jaso gabeko giroan. Beste kasu batzuetan poliziak ekintza horiek babestu edota lagundu zituen.

Batzordeari atentatu mota honetako biktimen eskaerak iritsi zaizkio. Hauek aztertu diren arren, ez dira aitortuak izan Dekretuan agertzen ziren eskaerak betetzen ez zituztelako. Horietako bi, gainera, terrorismoaren biktimatzat aitortuak zeuden.

Errepide-kontrolak

Batzorde honek 7 kasu aztertu ditu atal honetan

Hirurogeita hamar hamarkadako lehendabiziko urteetatik laurogei hamarkadako aurreneko urteetara nongura jarri ziren errepide-kontrol anizteta giza eskubide urraketa larrienetako batzuk gertatu ziren. Guardia Zibilak egin zituen kontrol gehienak. Kontrolek sortutako beldurra euskal gizartean hedatu zen, gazteen gan bereziki, miaketak etengabeak izan baitziren. Miaketak burutzean Guardia Zibilak intimidaziora eta botere-abusura jo ohi zuen. Sasoiko bortizkeria politikoa zeharo nabaria zen nongura. Kontrolak gaez eta seinalerik jarri gabe egin zituzten sarri askotan eta horrek ondorio larriak ekarri zizkien kontrolak nahi gabe hautsi zituzten gidari askori. Beste kasu batzuetan ez zen ez eta benetako kontrolak ezarri ere: uniformeak jantzitako agente batzuek, gaez errepide ertzetan kokaturik eta inolako seinalerik jarri gabe, gidari batzuk tiroka erail zituzten.

Sarritan kontrolak ordena publikoko indarrek jasandako atentatuen ondoren ezartzen ziren, minutu gutxi batzuk igarota. Gehienetan ETAK egindako atentatuak izan ohi ziren baina beste batzuetan CCAA-k eginiko atentatuak gertatu ziren. Errepide-kontrolak atentatuak egindako pertsonak harrapatzeko tresna zirela aldarrikatu zuten ordena publikoko indarrek; eskuin muturreko taldeek egindako atentatuen kasuetan, ordea, ez zen kontrolak ezarri. Jarduera asko zitu bizian prestatzen zituzten eta abusua nagusi zen. Batzordeak aztertutako kasuetan ikus daitekeenez, zenbait kasutan poliziek autoan zihoazen herritarrek tirokatu zituzten, horietako hainbat erailda eta zauritu ugari sortuta.

Beste kasu batzuetan tentu handiz prestatutako ekintzak izan ziren; hala gertatu zen Bilbon 1961eko martxoan, adibidez. Poliziek hiru pertsona ETAKo kideetat hartu zituzten –oker hartuta– eta autoa gelditutakoan tiroka ekin zieten. Autoan zihoan herritar bat, Javier Batarrita, tiroek erail zuten eta beste batek zauri larriak jasan zituen.

Atxiloketa arbitrarioak eta tortura

Batzordeak 72 kasu aztertu ditu atal honetan

Ordena Publikoko Indarrek maiz erabili zituzten tratu txarrak eta torturak galdeketetan. Portaera hau bereziki ETAko kideen kasuan azaldu zuten baina, edonola ere, ETAtik erabat kanpoko beste erakunde batzuetako militanteen kasuetan ere torturak eta tratu txarrak erabili zituzten. Batzordeak hala konprobatu du kasuak aztertu dituenean.

Aurreneko erasoak atxiloketa egiteko une berean ager zitezkeen, atxilotuak erresistentziarik azaldu gabe ere. Ondoren atxilotua autoz eramaten zuten galdeketa egiteko gunera, auto kamuflatuetan edo poliziaren autoetan, eta autoetan tratu txarrak jasaten zituen kasu askotan. Gero komisarian itaunketari ekiten zitzaion eta galdeketa komisario batek edo Brigada Politiko Soziala deritzonaren kide batek egiten zuen. Galdeketen alderik gogorrena atxilotuek Poliziari "laguntzarik" ematen ez ziotenean azaltzen zen, hots, akusazioa ekarritako ekintzetan inplikaturik edo inplikatuta barik egonda informazioa ematen ez zutenean. Batzordeak eza-gututako beste kasu batzuetan atxiloketak ekintza indiskriminatuak edo zigor hutsak izan ziren. Atxilotuak sarri isolatzen zituzten, ziegetan argia pizturik utzita; horrela ezin izaten zuten lorik egin. Neke itzelak azkenik loa ekartzen zien baina orduan garraxika esnatzen zituzten eta poliziako funtzionarioek beste gela batera eramaten zituzten. Biluztuak izaten ziren, edota flexioak egitera edo bestelako ariketa fisikoren bat egitera behartuak, behin gorputza akiturik errazagoa baita borondatea haustea. Itxialdietan zehar mehatxuak jasaten zituzten, heriotz-mehatxuak ere bai. Senide zuzenak atxilotuko zituztelako mehatxuak egiten zizkieten. Kasu batzuetan atxiloketak antzeztan zituzten. Poliziak, hala ere, oraindik erantzunik jaso ezearan, segurtasun indarretako kide batzuek "galdeketa" txanda gogorrak burutzen zituzten.

Makina bat alditan atxilotuek tortura are krudelagoak eta sofistikuagoak sufritu behar izan zituzten: bainuontziarena egin, plastikozko boltsa batekin ito, zenbait objektuekin jo, buruan tiro bat emango ziotela antzeztu edo eremu batera eroan eta bertan hilko zutela mehatxatu. Baliteke zenbaitetan atxilotuek tratu txarrak eta torturak salatzea epailearen aurrean; halakoetan magistratuak ez zuen kasurik egiten, ezta ikertu ere. Politika eta sindikatu alorretako erakundeetan sartutako atxilotu askok halako babesik eza eta abusua bizi izan zituzten.

Frankismoak oso eskubide eta askatasun indibidual urriak onartu zituen eta gainera, zenbaitetan, horiek ere ukatu egin ziren. Hala izan zen Euskadin ezarritako salbuespen-egoeretan, adibidez, egoera zeharo larrituz. Azken-aurreko neurrian –1975eko apirilean dekretatua– gertatutakoa horren guztiaren adibide gardena da.

Sexu bortizkeria

Batzorde honek poliziek atxilotuak zaindu bitartean gertatu ziren bortxaketak eta sexu-ukituko agresio zenbait aztertu eta onartu ditu

Garai hartan emakumeen aurkako biolentzia onartua zen eta kasu askotan justifikatua. Sexu-ukituko krimenak "*pasio-krimetzat*" hartzen ziren eta biktimak hamarkada askotan ikusezinak izan ziren. Erasoak, abusuak eta bortxaketak ordena publikoko indarrek eginez gero askoz egoera zailagoa azaltzen zen. Frankismoan indar horien autoritatea ezin zen kolokan jarri eta emakumeek gertaera horiek salatzeko izan ohi zuten ahalmena oso ahula zen. Kaltetuek mehatxuak irentsi behar zituzten eta kaltegiek, ostera, ez zuten inolako zigorririk jasotzen, gizartean zeukaten prestigioari esker. Eraso horiek beste tortura mota bat dira.

Ordena publikoko indarrek eragindako sexu-eraso gehienak atxiloketek zein galdeketek eskainitako zigorrak ezako giroan gertatu ziren. Emakumeek ez ezik gizon batzuek ere jasan zituzten erasoak, nahiz eta gehienetan andrazkoek sufritu zituzten mota honetako bortizkeriak: bortxaketak, sexu-erasoak, ukituak eta abar. Poliziek hainbat alditan emakumeak biluzi eragiten zituzten haien aurrean eta ariketa fisikoak egitera behartu, irain asko entzun behar izanda.

4. Gertaeren ezaugarriak eta biktimen egoera

Txosten honetan giza eskubideen urraketa edo bidegabeko sufrimendua –bizitzaren aurkako atentatua edo osotasun fisikoaren nahiz psikologikoaren aurkakoa– bizi izan duten biktimak bildu dira. Estatuko agenteen biolentziak sortutako biktimak dira, indar gehiegikeriak eta frankismoaren diktaduran izandako zigorrik ezak erasotutakoak.

Batzordearen manuan zenbait bortxaketa hartu ziren aintzat: bizitzaren aurkako atentatuak (heriotza eragin zutenak edo desagertzeak eta zauriak eragindakoak), indargehiegikeriak, tratu txarrak eta torturak. Badaude beste giza eskubide urraketa batzuk, adibidez adierazpen-askatasunaren kontra edo elkartzeko eskubidearen aurka burutzen direnak, baina lan honetan ez ziren jorratu. Dena den, kontuan izan behar da azken urraketa horiek arestian aipatutako beste urraketa haien giro berean gertatu zirela. Kasu hauek guztiak ez dira “polizia-abusutzat” jo behar, azken batean hitz horiek ez baitira batere zehatzak eta ez baitaude nazioarte mailan onartuak. “Polizia-abusua” adierazteak biktimen sufrimendua txikitu eta mugatzen du.

Oro har hartuta, hona hemen giza eskubideen urraketa hauen ezaugarri nagusiak:

Diskriminaziorik eza eta nahitasuna

Batzordeak ikertu dituen kasu askotan diskriminaziorik eza nabaria azaltzen da, dela ingurune kolektiboagatik, dela biktimaren nortasuna inola ere kontuan hartu barik gertatzeagatik. Talde honetan sar daitezke manifestazioetan zeuden pertsonen aurkako erasoak, edo errepide-kontrolatan autoen aurka izandako erasoak. Zenbait kasutan indarraren erabilerak eta armek heriotza edo zauri larriak eragin zituzten. Beste hainbatetan, tortura kasuetan zehazki esanda, atxiloteta egiteko intentziona oso garbia zen, baina horretaz gain inolako diskriminazio eza argia ere azaldu zen, batzordeak ikusitako kasuetako biktima asko ez baitziren arma-erakundeetako edo politika arloko militanteak, ez zuten ezelako militantziarik.

Biolentziaren zabalera eta giza eskubideen urraketa

Batzordearen aurrean aurkeztu diren kasuak epe jakin batzuetan eta elkarrekiko antzekotasun handiko egoeretan edo testuinguruetan gertatu ziren. Esan nahi da giza eskubideen urraketa ez zela salbuespena, baizik eta segurtasun indarrek beretzat hartutako portaera ohikoa. Sasoirik sasoi antzeko gertaerak ikus daitezke baina tarte zehatz batzuetan praktika haiek gogortu ziren (Burgoseko Epaiketa, irailaren 27ko fusilamenduak, Salbuespen-egoerak...). Sindikatu, politika edo auzo esparruetatik jaiotako edozein ekintza –subertsio estigmatiduna– bortizkeriaz kontrolatzen zuen frankismoak, biktimen eta senideen adierazpenek jakinarazi zituzten eskubide urraketen bidetik. Urraketa horiek kasu batzuetan ETAk edo beste talderen batak egindako ekintzen aurrean adierazitako erantzunak eta mendekuak ziren.

Segurtasun-falta eta bizi-arriskua: ekintza sozialak

Estatuko agenteen erantzun bortizak normalizatu ziren manifestazioak erreprimitzeko orduan. Gizarte gaineko kontrola bizitzaren eremu askotan hedatu zen. Horrek guztiak segurtasun-falta eta arriskua ekarri zien herritarrei, ez bakarrik manifestazioetan edo protestetan aritzen zirenei, baita “bertatik pasatzen zirenei” ere. Zer esanik ez, gauza bera gertatzen zen politika erakunderen bateko kideak izatea leporatuz gero, benetan hala izanda nahiz okerren bat izanda. Diktadurari aurre egiten ziotenak gero eta gehiago ziren. Giza mugimendu ugarietan sarturik zeuden kasurik gehienetan. Fenomeno hori gertatu zenean poliziaren bortizkeria zeharo zabaldu zen eta ordutik aurrera oso normalizat hartu zen atxilotua izateko eta torturatua izateko arriskua, inolako defentsarik gabe.

Babes-falta eta zigorrik eza

Batzordekideen aurrean deklaratu zuten biktimek agerian utzi zuten Estatuko agenteen ekintzen aurrean bizi zuten babes-falta. Erregimenaren arbitrariotasuna izugarria zen, funtzionarioena eta epaileena (auzitegi militarrei eta Ordena Publikoko Auzitegiari zegozkienak) betiere, eta bidegabekeria horrek zigortasunik eza bultzatu zuen testuinguru hartan. Aztertutako kasu guztietan ez zen inolako ikerketa independente-rik gauzatu. Gehienetan ez zen ikerketarik hasi ere egin, eta hasiz gero biktimek ez zeukaten bermerik. Beste hainbatetan biktimak izan ziren epaituak, kaltegileak epaitu beharrean, desobeditzea, desordenak edota subertsioa leporatuta. Egoera horrek diktaduran zehar eta konstituzioa jarri aurreko epean iraun zuen. Aipatutako epea 1975eko abendutik sistema demokratikoa abian jarri artekoa da. Epe horretan oraindik ez zegoen Zuzenbidezko Estatu baten baitan halako kasuak ikertzeko behar adinako bermerik, eta horrez gain ez zen inolako laguntzarik ezarri ikerketan lagundu ahal izateko. Kaltegileen zigorrik eza jarduketa-eredu bihurtu zen, biktimen sorbalda gaineko beste kalte bat.

5. Batzordearen lana

Lehendabiziko bileretan Batzordeak funtzionamendu araudia onartu zuen jadanik. Lana burutzeko irizpide sorta bat ere ezarri zuen. Irizpideak funtsean mantendu dira baina zenbait kasutan hobetu, handitu edo zuzendu dira, lanaren dinamikak eta esperientziak emandako ezagutzan oinarrituta. Aurreneko bileretan Batzordeak elkarrizketen egitura eta kudeaketa finkatu nahi izan zituen eta horregatik sortu zuen elkarrizketa-gidaliburu bat.

Lan-ildoak honakoa izan zen: jasotako dokumentazioa aztertu, Batzordekideek elkarrizketak egin eta ondoren kideek kasu bakoitzaren balioztatze aztertua eta lasaia egin. Batzordekideek datuen azterketa osoko bilkuran egitea erabaki zuten aho batez. Bilkura horretan kasu bakoitzaren berezko ezaugarriak hobeto zehaz daitezke eta beste zenbait erakunderi dokumentazio osagarria eskatzea erabaki daiteke, hala behar izatekotan.

Halaber, Batzordekideek biktima eskatzaile guztien adierazpenak jaso nahi izan zituzten, helburu bi beteko baziren:

- a) Irizpenaren dokumentazio-euskarria izan.
- b) Memoria-funtsa bat eratzen lagundu, giza eskubideen urraketan biktimei dagokiena.

Biktimak bertaratu behar izan direnean kontu handiz zaindu dira harrera-guneko giroa eta baldintzak, baita giza-hurbiltasuna ere, hala deialdia edo zita egiteko orduan nola haien adierazpenak jasotzeko momentuan.

Elkarrizketak ikus-entzunezko baliabideetan gorde ziren eta horretarako Aranzadi Zientzia Elkartearen laguntza jaso zuen Batzordeak, frankismoaren biktimekin egindako grabazioen esperientzia zeharo baliogarrria izan baitzen.

Elkarrizketak egin ondoren Batzordekideek konbikzio-elementu guztien (dokumentalak nahiz adierazpenak) balioztatze orokorra egin zuten. Horren ostean irizpen bat burutu zen eta geroago denon artean jorratu zuten, eztabaidatu eta azkenik osoko bilkuran onartu.

Esandako irizpenak Eusko Jaurlaritzak emandako biktima-errekonozimendu ebazpenak hartzeko oinarritzat erabili dira. Azpialdean irizpenen egitura azaltzen da:

- a. Aurrekarien zerrenda (dokumentazioa espedientean agertzen da).
- b. Aztertutako gertaeren sasoiko testuinguru sozio-politiko txertatu da.
- c. Batzordeak onartutako gertaeren deskribapena eta analisisa.
- d. Ondorioak.
- e. Batzordearen akordioa.

6. Gomendioak

Batzordeak lanaren nondik-norakoa jarraitzeko zenbait memoria gauzatu ditu. Memoria horietan gomendio batzuk islatu dira, giza eskubideen urraketak jasandako biktimen erreparaziorako eta errekonozimendurako politika publikoak era egokian garatzeko asmoz.

Azken txostenean Batzordeak gomendioetan sakonduko du; hori hala izanda, txosten honetan memoria batzuetan emandako hainbat gomendio baino ez dira bildu.

1. Giza-eskubideen urraketak pairatu dituzten biktimen erreparaziorako eta errekonozimendurako araudia ahal den bizkorren osatu beharra dago. Motibazio politikoan sustraitutako bortizkeria-testuinguru batean –eta gaur egun arte– gertatutako urraketek buruz ari gara. Zentzu honetan, Balorazio Batzordeak kezka handiz konprobatu du zenbait kasutan giza eskubideak oso neurri larrian urratu arren ezin izan dela ziurtatu kaltegileak Segurtasun Indarretako kideak zirenik, nahiz eta susmoa ildo horretatik joan. Halako kasuetan ez dago 107/2012 Dekretua aplikatzerik. Suposizio mota horren baldintzak balioztatzeak, aldi berean, terrorismotik eratorritako biktimatzat ezin onartu izana ekarri du. Azken emaitza, beraz, lege araudi eza baizik ez da eta hala izanda ez dago biktima hauen beharrezko errekonozimendu eta erreparazio publikoa babestuko duen estalkirik. Batzordeak esperientzia baliogarria eskuratu du datuak aztertu dituenetan eta, esperientzia horretan oinarrituta, eskaera bat luzatzen die erakunde eskudunei: araudia jorratzeko unean baldintza horiek guztiak kontuan izan daitezela.
2. Batzordekideek biktima gehienek sentimenduari heldu nahi diote. Sentimendua asetzaren bidetik, bada, errekonozimendurako ekitaldi publiko bat egitea gomendatzen dute. Horrez gain, biktima horiek hemendik aurrera ospatu beharreko memoria-ekitaldi guztietara gonbidatzea gomendatzen dute.
3. Errekonozimendu eta erreparaziorako edozein prozesu burutu nahi baldin bada, erabat nahitaezkoa da prozesua aurrera eraman ahal izateko behar adina baliabide izatea, bai giza-baliabideei bai materialei dagokienez. Era horretan lana ahal den ondoen beteko dela bermatuko da. Kontu hau edozein prozesu egin aurretik aintzat hartzea gomendatzen du Batzordeak.

Azkenik, Batzordekideek esker ona adierazi nahi diete haiekin bildutako biktima guztiei, kideen aurrean erakutsi duten partaidetzagatik, jarrera onagatik eta konfidantzagatik.